

Kendi Şiirleri Iřıĝında Hilmi Efendi'nin Őairlięi

İsmail GüLEÇ*

Öz

Bu alışmada Kıbrıs'ın divan sahibi tek Şairi Hilmi Efendi'nin Őairlięi, Harid Fedai tarafından yayımlanan Őiirlerden yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Hilmi Efendi'nin yaşadığı devrin edebiyat tarihi açısından önemi üzerinde durulduktan sonra onun nasıl bir Şair olduğu hususu divanından seçilen örneklerle ele alınacaktır. Harid Fedai'nin tespitlerine göre Hilmi Efendi Galip gibi mistik, Nabi gibi hakım, Nedim gibi Őuhtur. Bunların yanı sıra Hayreti gibi rind ve perdebirun, Vasıf gibi mahallı bir Şairdir. Klasik edebiyatımızın seçkin isimlerinin ayırt edici özelliklerini mezceden Őairlięi ile Hilmi Efendi, Kıbrıslı Şairler arasında önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs edebiyatı, Harid Fedai, Hilmi Efendi'nin Őairlięi

Abstract

In this paper, we will try to evaluate Hilmi Efendi's poetry on the basis of his poems published by Harid Fedai. Firstly, the importance of the period that Hilmi Efendi lived will be emphasized in terms of literary history, then his poetry will be discussed in the light of poems selected from his *Divan*. As Harid Fedai said, Hilmi Efendi is as mystical as Galip, as wise as Nabi and as seductive as Nedim. In addition to these, he does not value the world and its rules as Hayreti, and is a regional poet like Vasıf. With his poetry fusing distinguishing characteristics of prominent names of our classical literature Hilmi Efendi has an important and privileged place among the Cypriot poets.

Keywords: The literature of Cyprus, Harid Fedai, Hilmi Efendi's poetry

Giriř¹

19. asır, Klasik Türk Edebiyatı'nın değiştiği ve dönüştüğü asır olması bakımından oldukça önemlidir. Siyasi açıdan bakıldığında, başta İngiltere ve Rusya olmak üzere

* Prof. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, ismail.gulec@medeniyet.edu.tr

1 Bu bölüm ağırlıklı olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *19. asır türk edebiyatı tarihi* (1985), Yekta Saraç'ın *Osmanlı Şiiri* (2006) ve Kayahan Özgöl'ün “Şark Ekspresiyle Garb'a Sefer” (2006) isimli eserlerinden yararlanılarak özetlenmiştir.

büyük devletlerin Osmanlı'yı parçalama emelleri taşıdıkları ve bu yolda en küçük fırsatları dahi kullanmaktan geri durmadıkları bir dönemdir. Fransız İhtilâli'nden sonra başlayan bağımsızlık hareketleri iç karışıklıkları arttırmış; bu da Osmanlı aleyhine projeleri olan devletlerin işini kolaylaştırmış ve Osmanlı hızla toprak kaybetmeye başlamıştı.

Osmanlı idaresi, mağlubiyetlerle baş edebilmek ve çöküşü engellemek adına bir dizi ıslahat hareketlerine girişmişti. Batı'dan teknik alanlardaki gelişmelerin transfer edilmesinin yanı sıra birtakım idari düzenlemelere gidilmiş; artık savaş kazanamayan ve Batı ordusu karşısında psikolojik üstünlüğünü ve eski büyüsunü kaybeden Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırılarak yeni bir ordu kurulmuştu. 1839 yılında da Tanzimat ilan edilerek devletin ve toplumun yapısı ile ilgili büyük değişimler gerçekleştirilmişti. Yapılan bu ıslah çalışmaları çöküşü engellemeye yetmemiş; sadece bir süreliğine geciktirmişti.

Bu devirde yalnızca devlet adamları değil; edebiyatçılar ve sanatçılar da yüzlerini Batı'ya çevirerek şiirde Batı kökenli yeni nazım biçimleri denemeye başlamışlar ve edebiyata yeni bir soluk kazandırmışlardı. Süren yenilik arayışlarının yanında şairler klasik edebiyat ile bağlarını tamamen koparmamışlar; hatta bazıları tamamen geleneğe bağlı kalmışlardı. Bu dönem edebiyatına bakıldığında dil, vezin ve başlıca geleneksel nazım biçimlerinin kullanılmaya devam edildiği; değiştirilmelerinin henüz düşünülmemiş olduğu görülür. Yeni Türk şiirinin önde gelen isimleri klasik şiirin hüküm sürdüğü ve temsilcilerinin hayatta olduğu dönemlerde yetiştikleri için klasik şiirden henüz tam olarak kopmamışlar; şiirlerinde yenilikler denemeye başlamakla birlikte klasik üslupta şiirler yazmaya devam etmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında yenileşme yolundaki şiir estetiğine başlangıçta divan şiirinin kaynaklık ettiği söylenebilir.

Bu dönem şiirindeki en çarpıcı değişiklik, muhteva üzerinde görüldü. Şairler şiirlerinde artık toplumun ve devletin sorunlarını dile getirmeye, dönemin ideolojilerini şiir yoluyla savunmaya başladılar.

Muhtevanın yanı sıra, biçimde de değişiklikler görülmeye başlandı. Bilhassa klasik edebiyatımıza ismini veren divanların tertibinde görülen değişiklik, basit bir biçim değişikliğinden çok daha fazlasını ifade ediyordu. Milliyetçilik akımının etkisiyle şiirde millileşme çabalarının artması vezin üzerinde de etki göstermeye başladı ve aruzun yanı sıra hece ölçüsü de kullanılmaya başlandı. Hece ölçüsüyle birlikte halk şiirine has biçimler de şairler tarafından tercih edilir oldu.

Gazel ve kaside yerini yavaş yavaş bent, kıta, müstezad, muhammes ve musammatlara bıraktı. Mesneviler zaman içinde önce kısaldı, sonra neredeyse unutuldu. Kasidelerin nesîb bölümleri yavaş yavaş ortadan kalktı. Rübailer artık rağbet görmez oldu. Buna karşın tarih kıtalarının sayısı ve kullanım alanları önceki asırlara göre oldukça arttı. Bentli nazım şekilleri arasında terakib-bentler çok ilgi

gördü. Edebiyatımızda sadece on sekiz örneği olan bahr-i tavilin sekizi bu asırda yazıldı. Gazel ve şarkılar, sosyal içerik kazanmaya başladılar.¹ Bugün bile beğeni ile dinlenen şarkıların çoğu bu asırda yazıldı ve bestelendi. Redif ve kafiyeleriyle adlandırılmalan şiirlere isimler, başlıklar verilmeye başlandı. Şairler şiirlerine isim vermeye başlayınca mahlaslar önemini yitirdi ve hatta kullanılmaz oldu. Kafiyede kullanılan kelimeler de değişmeye başladı. “Vatan”, “asr”, “irtikap”, “iltimas”, “hürriyet” gibi kelimeler kafiye ve redif olarak kullanılır oldu. Mazmunlar da değişimden nasibini aldı. Sevgili üzerine kurulan mazmunlar bu dönemde vatan ve toplum üzerine kurulur oldu.²

Şairler, nazım biçimlerinde görülen bunca değişikliğin ardından, klasik formun gerektirdiği kafiye örgüleri üzerinde de birtakım aksatmalara veya şuurlu tasarruflarda bulunmaya başladılar. Beyit ve bent sayılarını arttırıp eksilttiler. Bazı biçimlere fazladan veya farklı yapıda mısralar ve beyitler ilave ettiler. Biçim ve muhteva uyumuna dikkat etmemeye başladılar. Kafiye şemalarını değiştirdiler. Batı edebiyatına has nazım biçimlerini kullanmaya başladılar.

Şiirdeki bu değişim şairleri de değiştirdi. Klasik şairimiz hürriyet, adalet ve eşitliği savunan bir aydın şaire dönüştü. Muhatabı da sokaktaki insan oldu. Şairler hami olarak padişahların ve paşaların yerine halkı tercih etmeye başladılar. Böylece şiirin sosyolojisi değişti ve sıradan insanların günlük problemleri şiire girdi.

Bunca önemli ve köklü değişim karşısında klasik şiir bu yüzyılda eski gücünü ve etkisini kaybederek kendi geleneği içinde farklı istikametlere yöneldi. Bu yüzyıl şairleri, bir önceki yüzyılda Nedim ile başlayan mahallileşme akımını sürdürdüler. Klasik şiirde olan mahallileşme, yeni şiirde daha çok üslupta hissedilir oldu. Yerliliği ve yerelliği ön plana çıkaran bu dönem şairlerinin mahallileşmeyi abartmaları ve halk söyleyişlerini şiire sokmada aşırılığa kaçmaları şiiri duygu ve anlam bakımından fakirleştirdi. Halk şiiri ile yakınlaşma da klasik şiiri zenginleştirmeye yetmedi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde olduğu gibi çöküşüne rastlayan bu dönemde de tasavvufa eğilim, dinî ve tasavvufî şiire olan ilgi artsa da bu yüzyıl şairleri, evvelkiler kadar başarılı örnekler sunamadılar.

Müftü Hilmi Efendi³

Dönemin Kıbrıs'taki en önemli temsilcisi Hilmi Efendi 1782 yılında Lefkoşa'da doğdu. Devrin köklü ailelerinden Menteşî-zâdelerdendir. Tahsil hayatını Lefkoşa

¹ İbrahim Bülbül, *Keçeci-zâde izzet molla (seçmeler)*, KB Yay., Ankara 1988, s. 2.

² M. Fatih Andı, *servet-i Fünun'a Kadar Yeni türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*, İstanbul: Kitabevi, 1997, s. 15.

³ Hayatı, Harid Fedai'nin *Kıbrıs müftüsü Hilmi efendi-Şiirler*, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık, 2000 başlıklı eserinden özetlenmiştir.

medreselerinde tamamladı ve müderris oldu. Sultan II. Mahmud'un 1828 yılında Lefkoşa'da kendi adına bir kütüphane yaptırarak buraya kitap bağışında bulunması üzerine Kıbrıslılar adına şükranlarını arz etmek ve kütüphanenin inşasına tarih düşürmek için bir kaside yazdı ve bu kasideyi çok beğenen Sultan Mahmud tarafından İstanbul'a davet edildi.

İstanbul'da yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun resmigeçidi sırasında irticalen söylediği medhiyenin Sultan Mahmud tarafından beğenilmesi üzerine sultânü'ş-şuarâ unvanı ile taltif edildi.⁴ İstanbul'da sıkılıp Sultan Mahmud'dan izin almadan bir gemiyle gizlice Kıbrıs'a dönmesine rağmen adanın müftülüğüne atanarak ödüllendirildi. Atandığı tarih olan 1828'den vefatına kadar, Kıbrıs Esnaf Teşkilatı'nda şeyh-i seb'alık⁵ yaptı. 1847 yılında vefat etti.

Kendi şiirleri ışığında Hilmi Efendi

Hilmi Efendi her ne kadar sultanu'ş-şuarâ olarak ilan edilmişse de devrinde *Fatin tezkiresi*⁶ dışında kendisinden bahsedilmemektedir.⁷ Fatin Efendi, Hilmi'nin

Usandık ak Deniz'den keşti-i ârâmı kaldırsak (XXIV/1) mısraıyla başlayan gazeliyle birlikte, onun hakkında çok kısa bilgi vermiştir. Doğum tarihi, ilim tahsili, müftülük vazifesi ve vefat tarihi gibi temel bilgilerin sunulduğu bu paragrafta Fatin, Hilmi'nin bilgili ve faziletli bir kimse olduğunu dile getirir. Onun şiirlerinin halk tarafından beğenildiğini, sultânü'ş-şuarâ unvanını alışını da kendi ağzından duyduğunu ayrıca belirtir. Bu ifadeleriyle Fatin, Hilmi'nin şiirlerinin edebiyat mahfillerinde beğenilmediğini ve mezkur unvanı aldığı konusunda da kendisi dışında kimseden bir şey duymadığını ihsas ettirerek akıllara kuşku düşürmektedir.⁸

⁴ Hilmi Efendi'in İstanbul günleri için bkz. Harid Fedai, "Hilmi Efendi'nin İstanbul Günleri" *KaiD* I/1 (Mayıs 2017) s. 9-14.

⁵ İnşaat sektörü dışında kalan esnaf örgütlerinin tamamı, ayrı bir grup olarak kendi seçtikleri ve yerine göre 'Ahi Baba' diye de isimlendirilir. İnşaat dışında kalan esnaf topluluklarına nezaret ve riyaset eden tecrübeli kişi. (Mehmet Genç, *Osmanlı imparatorluğu'nda Devlet ve ekonomi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2017, s. 291.) Ayrıca bkz. Mehmet Demiryürek, "Şeyh-i Sebâlık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri" *türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli araştırma Dergisi*, 66 (2013), s. 17-42.

⁶ *tezkire-i hatimetü'l-eş'ar*. Yay. Haz. Ömer Çiftçi, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 113.

⁷ Mahmud Kemal İnal, *son asır türk Şâirleri Kemâlü'ş-Şuarâ II*, haz. M. Kayahan Özgül, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999. Hilmi mahlaslı üç şair arasında Müftü Hilmi Efendi bulunmamaktadır.

⁸ Fatin'in böyle düşünmesi Hilmi Efendi'nin iyi bir şair olmadığı anlamına gelmez. Çünkü o, eserinde ismini kimsenin bilmediği şairler hakkında söylediklerini Nedim gibi herkesin bildiği büyük bir şairden esirgemiş, bundan dolayı da eleştirilmiştir. (*tezkire-i hatimetü'l-eş'ar*, s. 5.)

Elimizde Hilmi Efendi'nin mürettep bir divanı bulunmamaktadır. Onun şiirleri Kıbrıs kültürü ve edebiyatı araştırmaları deyince akla gelen ilk isim olan Harid Fedai'nin gayretleriyle gün yüzüne çıkabilmiştir.⁹ Hilmi Efendi'nin divanı klasik tarzda tertip edilmiş bir divan değildir.¹⁰ 15 kaside ve 16 gazelin yanında divanda yer alan 40 kıta, Hilmi Efendi'nin nazım biçimi tercihi hakkında bize fikir vermektedir.

Şiirlerinin muhtevası

Hilmi Efendi'nin şiirlerinin muhtevası oldukça renklidir. O, ulvi konularda şiir yazdığı gibi süfli meselelerle ilgili de şiirler yazmıştır. Naat, Dört Halife ve Ümmü Haram için kasideler yazmış; kahveye ve fese dair gazeller nazmetmiştir. Bir yandan hikemi tarzın başlıca temsilcilerinden Nabi'ye nazireler yazarken bir yandan da Nabi'nin tam zıddı sayılabilecek Enderunlu Vasıf'ın şiirlerini tanzir etmiştir. Tüm bunlar Hilmi Efendi'nin renkli bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu renklilikte onun adada yaşıyor olmasının da etkili olduğu düşünülebilir.¹¹

Hilmi muhibb-i âl-i âbâdır. Onun muhabbeti dört halife için yazdığı şiirler arasında Hz. Ali'yi ayrıcalıklı bir yere oturtur.

Hilmi'nin şiirlerinden onun yaşadığı devri de takip edebiliriz. O, hakkında kasideler yazdığı II. Mahmud'u (s. 1808-1839) ve devrimlerini desteklemiş; bir kaside inşa ederek fes devrimini övmüştür. Hilmi'nin düşürdüğü tarihler, II. Mahmud'un ve diğer hayır sahiplerinin Lefkoşa'da yaptırdıkları mimari eserlerin izlerini sürmemize imkân verir niteliktedir. Bu yönleriyle Hilmi'nin şiirinin tarihe kaynaklık etme vasfı taşıdığını söylemek mümkündür.

Hilmi'nin hemen her konuda şiir yazması, onun hayatı çok ciddiye almadığını; eğlenmek için kendisine şiir yoluyla alanlar açtığını göstermektedir.

Dil ve üslubu

Hilmi Efendi, şiirlerinde okuyanların kolaylıkla anlayacakları sade bir dil kullanmıştır. Bu tercihi onun muhataplarının kim olduğu konusunda bize fikir vermektedir. Sade bir dil ile birlikte atasözleri ve yerel kelimeler kullanması onun mahallîleşme eğilimi taşıdığını gösterir. Aşağıdaki beyit, Hilmi'nin şiirlerinde atasözlerine yer vermesine güzel bir örnektir:

*meseldir söylenir âteş demekle gerçi dil yanmaz
Yanar dil âteş-i la'l-i lebin yâd eylesem cânâ
(XXXII)*

⁹ Yunus Kaplan'ın "Adalarda Türk-İslam Kültürü" sempozyumunda sunduğu bildirisinde Harid Fedai'nin tespit ettiği 62 şiirden başka Milli Kütüphane'de bulunduğu bir divançada 29 yeni şiirini tespit etmiş, böylece elimizdeki şiir sayısı 91'e ulaşmıştır. Umarım Yunus Kaplan, tespit ettiği şiirleri Harid Fedai'nin şiirleriyle birlikte yayımlar.

¹⁰ Şiirlerin dökümü için Yunus Kaplan'ın makalesine bakınız.

¹¹ Bu konuda daha fazla bilgi için yine bu sayıya yer alan Oğuz Karakartal'ın makalesine bakılabilir.

Bursalı Mehmet Tahir'in meşhur eserinde¹² şairleri değerlendirirken göz önünde bulundurduğu özelliklerden biri, şairlerin şiirlerinde seçtikleri konular ve bu konuları ifade ediş biçimleridir. Mehmet Tahir, aşkla ilgili olarak çekilen her türlü sıkıntının, sevincin ve sevgiliye yakarışın yer aldığı şiirleri *âşıkâne* ve *sûzişli*, şathiyâta benzer ise *perde-bîrûnâne*, Allah'ın birliğini, vahdeti ve tevhidi işleyen konularda yazılmış şiirleri *ârifâne* ve *muvaḥhidâne*, öğüt veren hikmetli sözlerle örülü şiirleri *hakîmâne*, sülûk ve âdâbdan bahsedenleri *mutasavvifâne*, içkiden, içki meclislerinden ve onun kutsallığından bahsedenleri *mey-perestâne*, devlet adamlarının ve askerlerin kahramanlıklarının anlatıldığı şiirleri *hamâsiyyât*, doğruluktan ve iyi Müslüman olmaktan bahseden, şer'-i şerîfe mugayir olmayan, akâid-i İslâm'ı anlatan şiirleri *dindârâne*, dünyaya aldırış etmeyen ve değer vermeyen, dertleri zevk edinen ve işret meclislerinin büyüleyici havasını anlatan şiirleri *rindâne* ve kadının, beşerî aşkın ağır bastığı şiirleri de derecesine göre *şûhâne*, eğer aşırıya kaçmışsa, utanma ve haya perdesini yırtacak derecede müstehcen ise *şîve-i perde-per-endâzâne* şeklinde isimlendirmektedir.

Hilmi Efendi'nin şiirlerine baktığımızda, daha önce de ifade edildiği gibi, birbirinin zıddı üsluplarda yazılmış şiirler buluruz.

*Hamd ü sipâs Hazret-i mennâne ibtidâ
Kıldı muvaffak bizleri imâne ibtidâ (XXVI/1)*

gibi dindârâne şiirlerin yanı sıra

*Oğlanın illet-i ishâli sürerse böyle senin ey
lûtî-i âvâre yine bokdur işin (XXXIV)* gibi
perdebîrûnâne şiirlere ve

*Ben mekîn-i gûşe-i meyhâneyim
Geçme ey zâhid mekânımdan sakın (XXV/2)* gibi rindâne şiirlere de rastlanır. Benzer bir beyti¹³ bir şeyhülislamın divanında okuyanlara bir müftüden bu sözleri işitmek şaşkırtıcı gelmeyecektir. Şu beyitte takındığı müstağni tavır rindliğin bir başka özelliği olması bakımından güzel bir örnektir:

*Du'â-yı devlet için gerçi ref'-i destimiz vardır
Duhûl-i ravza-yı ihsâne pâyimiz yokdur (XXXV)*

Hilmi Efendi'nin şiirleri arasında

Yeni ahbâb için geçme efendi eski dostundan

¹² Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, haz. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.

¹³ Şeyhülislam Yahya'nın şu beyti devrinde tartışmalara neden olmuştu:

*mescidde riyâ-pîşeler itsün ko riyâyı mey-
hâneye gel kim ne riyâ var ne mürâyî (432/1)*

Bahâr eyyâmına aldanma kim nev-rûzu bir gündür (XVIII)

gibi hakîmâne ve ibretamiz şiirlerin yanı sıra

Hûbân bizi sanma visâle yanaşdırır

Bir bûse ile ağzımıza bal bulaştırır (23/1) gibi Nedimâne şiirlere de rastlarız.

Bütün bunların yanı sıra onda âşıkâne beyitler de vardır:

Kande bir Yûsuf-likâ meh-pâre olsa lâ-cerem

Külbe-i ahzânda giryân olur Ya 'kûbu var (XIII/2)

O aynı zamanda Nefî gibi kendini beğenir ve Nefiyâne şiirler de yazar:

Şimdi bu gülşen-i Kıbrısdâ benim ey sıdkî

Bülbül-i nagme serâyende-i kânûn-ı hayâl (VII/2)

Var mıdır söyleyecek söylediğim eş 'ârı

Âb-ı şûr ile berâber mi olur mâ-i zülâl (VII/6)

Gerçi ben şi 'rim ile fahr u mübâhât etmem

sözlerümden olunur ma 'rifetim istidlâl (VII/11)

Sonuç yerine:

Şiirlerinde Mevlana, Hâfız ve Sadi gibi Doğu'nun büyük şairlerini de öven Hilmi Efendi kendisinden sonra gelen Kıbrıslı şairlerden Müftü Râci Efendi'yi ve Kaytazzâde Mehmed Nâzım'ı kuvvetle etkileyecek kadar önemli bir şairdir.¹⁴ Hilmi Efendi'nin şiirlerini bir araya getiren ve yayımlayan Harid Fedai (ö. 2917), onun özellikle kasideleri ve Nabi tarzında yazdığı hikmetli beyitleri ile meşhur olduğunu söyler. Harid Fedai, Hilmi Efendi'nin, Şeyh Galip gibi mistik, Nedim gibi şuh şiirler yazmış ve bu seçkin şairlerin üsluplarını kendi şairliğinin bünyesinde toplayabildiğini tespit etmiştir. Bizim tespitlerimize göre Hilmi Efendi aynı zamanda Hayreti gibi rindmeşrep ve perdebirun; Nefî gibi şairliğini beğenen, Vasf gibi mahallileşme eğiliminde bir şairdir ve bunlar, onun daha derinlikli ve çok yönlü bir şair kimliğine sahip olduğunu göstermektedir.

¹⁴ Harid Fedai, *Kıbrıs müftüsü Hilmi efendi-Şiirler*, s. 22-25

Kaynaklar

- Andı, M. Fatih. *servet-i Fünun'a Kadar Yeni türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*, Kitabevi, İstanbul 1997.
- Bülbül, İbrahim. *Keçeci-zâde izzet molla (seçmeler)*, Ankara Kültür Bakanlığı Yay., 1988.
- Demiryürek, Mehmet “Şeyh-i Sebalık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri” *türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli araştırma Dergisi*, 66 (2013), s. 17-42.
- Fatin Efendi. *tezkire-i Hatimetü'l-eş'ar*. Yay. Haz. Ömer Çiftçi, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 113.
- Genç, Mehmet *Osmanlı imparatorluğu'nda Devlet ve ekonomi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2007
- Harid Fedai, “Hilmi Efendi'nin İstanbul Günleri” *KaiD I/1* (Mayıs 2017) s. 9-14.
- Harid Fedai, *Kıbrıs müftüsü Hilmî efendi-Şiirler*, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık, 2000
- İnal, Mahmud Kemal. *son asır türk Şâirleri Kemâlî's-Şüarâ II*, haz. M. Kayahan Özgül, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999.
- Kaplan, Yunus. “Son Dönem Kıbrıslı Divan Şairi Hasan Hilmî Efendi ve Bilinmeyen Şiirleri”, *Kıbrıs araştırmaları ve incelemeleri Dergisi*, II/1 (Ocak 2018).
- Kavruk, Hasan. *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Özgül, M. Kayahan. “Şark Ekspresiyle Garb'a sefer” *türk edebiyatı tarihi* 3. Ed. Talat Sait Halman. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2006, s. 601-660.
- Saraç, Yekta. *Osmanlı Şiiri*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2006.
- Tahir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı müellifleri*, haz. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19'uncu asır türk edebiyatı tarihi* 6. bs. -- İstanbul : Çağlayan Kitabevi, 1985.

